

ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

AN ANALYTICAL STUDY OF THE IMPORTANT OF COMMENT ARYSCRIPTURE IN THE STUDY OF TRIPITAKA

พระนาถ โพธิญาโน (โปทาสาย)*

Phra Nat Podhiyano (Potasai)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทรรศนะเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก 2) ศึกษาความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎกตามจารีตพระพุทธศาสนา 3) วิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงศึกษาและวิเคราะห์โดยใช้ พระไตรปิฎกบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกแปลไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นหลัก เริ่มจากการศึกษาปัญหาแล้วจึงนำปัญหามาทำการศึกษาทรรศนะ จากนั้นจึงศึกษาหาความสำคัญ แล้วจึงนำปัญหามาวิเคราะห์ โดยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาต่อการศึกษาพระไตรปิฎก พร้อมกับสัมภาษณ์ด้านทรรศนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านอรรถกถาจำนวน 3 ท่าน

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์อรรถกถามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถานั้นเป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกโดยตรงเป็นตัวแทนของการแก้ปัญหานั้นที่สองที่ใช้ในการตีความควบคู่กับพระไตรปิฎก ช่วยพิจารณาตัดสินความหมายของคำหรือประโยคนั้นๆ ให้ถูกต้องอย่างแท้จริง อรรถกถายังเป็นที่ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับพุทธประวัติซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในพระไตรปิฎกซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับจารีตพระพุทธศาสนา โดยมีการอธิบายตามลำดับไป ทั้งคำศัพท์หรือถ้อยคำอธิบายข้อความชี้แจงความหมาย ขยายความ ในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก มีการเล่าเรื่องประกอบอย่างมีระเบียบต่อเนื่องและไพเราะ พร้อมทั้งเชื่อมโยงประมวลความเป็นมาเป็นไปต่างๆ ที่จะช่วยให้เข้าใจพุทธพจน์หรือเรื่องราวในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น อรรถกถาเป็นเหมือนสะพานหรือบันไดที่ช่วยให้ก้าวเข้าไปถึงพระไตรปิฎกและเป็นพจนานุกรมที่เก็บรักษาคำอธิบายตัวจริงตั้งแต่ดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

คำสำคัญ: ศึกษาวิเคราะห์, ความสำคัญ, คัมภีร์อรรถกถา

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ABSTRACT

This research aims to; 1) Study the opinions about the commentary scripture on the study of the Tripitaka, 2) Study the importance of commentary scripture on the study of Buddhist scriptures according to the Buddhist tradition, and 3) Analyzing the importance of the commentary scripture on the study of the Tripitaka.

This research is a study and analysis using the Pali Tripitaka scriptures, Thai Tripitaka translation, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, and the Tripitaka and Thai translation commentary, Mahamakutrarajavidyalaya University. The research started with studying the problems and brought the problems to study, after that studied the importance problems to analyze by pointing out the importance of the commentary scriptures on the Tripitaka study along with interviews from the three experts in commentary scriptures.

The results of the research showed that the commentary scripture is especially important for the study of the Tripitaka. The commentary scripture is the scripture described the scriptures directly, representing the second problem solving in the interpretation of the Tripitaka and help determine the meaning of word or sentence correctly. The commentary scripture is also compilation of information about the Buddha history scattered in the Tripitaka, which is related to the Buddhism tradition, with sequence of explanations, either vocabulary or words, explanations, meaning, in the Vinayapitaka, Suttantapitaka, and Abhidhammapitaka, with storytelling continuous and melodious order as well as linking various processes to help understanding in Buddhist scriptures or stories in the Tripitaka clearly. The commentary is like a bridge or a ladder that allows you to step into the Tripitaka and is a dictionary that maintains the original description from as many as possible.

Keywords: Analytical Study, Important, Commentary Scripture

บทนำ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์หลักที่มีความสำคัญที่สุดต่อพระพุทธศาสนา เพราะได้ประมวลพระพุทธพจน์อันเป็นสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างครบถ้วน และสมบูรณ์ที่สุด ยิ่งกว่าคัมภีร์อื่นใด นอกจากนี้ พระไตรปิฎก ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องยืนยันถึงวิสัยกาลของพระพุทธศาสนาว่าได้เกิดขึ้น และดำรงอยู่สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานเพียงใด ดังนั้น พระไตรปิฎก จึงนับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่พุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่าทั้งที่เป็น บรรพชิต และคฤหัสถ์ควรจะได้ช่วยกันเชิดชู ทะนุบำรุง และหมั่นศึกษาพระปริยัติสัทธรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

ภายหลังพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าพระอรหันต์ทั้งหลายมี พระมหากัสสปะ เป็นต้น ได้ประชุมสงฆ์เพื่อรวบรวมคำสอนของพระพุทธองค์ให้เป็นหมวดหมู่เรียกว่า “การสังคายนา” เป็นเหตุให้เกิดคัมภีร์พระพุทธศาสนาในการสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งต่อ ๆ มา คือ “พระไตรปิฎก” แปลว่า คัมภีร์

ที่บรรจุพระพุทธรูป (และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธรูปศาสนา) 3 ชุด หรือ ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวด กล่าวคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก¹

พระอรรถกถาจารย์ผู้ทราบพุทธานุญาต ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะนี้แห่งพระพุทธรูป เพราะการศึกษาจำต้องสืบต่อกันมาตามลำดับ มีฉันทะอุตสาหะอย่างสูงมาก ได้รื้อถาอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกส่วนที่ยากแก่การเข้าใจ ให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้นสำหรับผู้ศึกษาและปฏิบัติ ความสำคัญแห่งคัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนาจึงมีลดหลั่นกันลงมา คือ

1. พระสูตร คือพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
2. สุตตานิคม คือคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์จะขึ้น อธิบายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎก
3. อาจริยวาท วาทะของอาจารย์ต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นฎีกา อนุฎีกา และบูรพาจารย์ในรุ่นหลัง
4. อัตโนมติ ความคิดเห็นของผู้พูด ผู้แสดงธรรมในพระพุทธรูปศาสนา

กาลต่อมา มีการอธิบายธรรมประเภทอาจริยวาท คือถือตามคำอาจารย์ของตนสอนไว้ กับอัตโนมติว่าไปตามมติของตนกันมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาที่เป็นหลักสำคัญ คือพระไตรปิฎกและอรรถกถามีไม่แพร่หลาย อรรถกถาสันสกฤตยังคงเป็นภาษาบาลี คนมีฉันทะในภาษาบาลีน้อยลง สำนักภาษาบาลีที่แปลออกมาแล้วยากต่อการทำความเข้าใจของคนที่ไม่ได้ศึกษามาก่อน ขาดกลียาณมิตรที่เป็นสัทบุรุษในพระพุทธรูปศาสนาเป็นต้น อีกทั้งการอธิบายธรรมที่เป็นผลจากการตรัสรู้ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นอันตรายมาก เพราะโอกาสที่จะเข้าใจผิด พูดย่อ ปฏิบัติผิด มีได้ง่าย พระไตรปิฎกเป็นเหมือนรัฐธรรมนูญ กฎหมายทั่วไปจะขัดแย้งกับกฎหมายรัฐธรรมนูญไม่ได้ฉันใด การอธิบายธรรมขัดแย้งกับพระไตรปิฎก พุทธศาสนิกชนที่ดีย่อมถือว่าทำไม่ได้เช่นกันฉันนั้น² และเมื่อพระพุทธรูปอันปรากฏในพระไตรปิฎกแพร่หลายออกมานั้น จึงเกิดมีการแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาขึ้นในรูปภาษาไทย เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจพระพุทธรูปศาสนา ตรงตามหลักที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ และเพื่อให้เกิด ทิฐิสามัญญตา ความเสมอกันในด้านทิฐิ และศีลสามัญญตา ความเสมอกันในด้านศีล ของชาวพุทธทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

คัมภีร์อรรถกถา คือ หนังสือคู่มือการศึกษาพระไตรปิฎกที่โบราณจารย์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นต้นมาได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของคำศัพท์ที่เข้าใจยาก และความหมายของวลี ประโยค หรือข้อความที่มีนัยสลับซับซ้อน อาจทำให้เข้าใจผิดและแปลความหมายผิดไปจากพระพุทธรูปประสงคในบริบทนั้น ๆ ได้ คัมภีร์อรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่รวมคำอธิบายเกี่ยวกับพระไตรปิฎกที่ท่านโบราณจารย์ได้อธิบายขยายความไว้โดยการยกเอาศัพท์บ้าง วลีบ้าง ประโยคบ้าง ในพระไตรปิฎกที่เห็นว่าควรอธิบายเพิ่มเติม หรือที่เนื้อความยังไม่กระจ่างชัด มาตั้งเป็นหัวข้อหรือบทตั้ง แล้วอธิบายขยายความเท่าที่เห็นว่าควรอธิบาย หรือเพิ่มเติมเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศัพท์ วลี หรือประโยคนั้นให้ชัดเจนขึ้น เพื่อผู้ศึกษาพระไตรปิฎกในส่วนนั้นจะได้เข้าใจ

¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 110.

² วิมหาวิ. (ไทย) คำนำ.

³ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมณปาสาทิคาภาค 1, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า คำปรารภ.

หรือได้รู้เรื่องราวประกอบละเอียดพิสดารขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจธรรมะ เรื่องราว เหตุการณ์อันเป็นที่มาหรือเกี่ยวข้องกับธรรมะข้อนั้นในพระไตรปิฎกได้กระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น ฉะนั้น คัมภีร์อรรถกถา หรือเรียกสั้นๆ ว่า อรรถกถา จึงมีประโยชน์ต่อการอ่าน หรือการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก เพราะช่วยไขความในส่วนที่เป็นปัญหา และช่วยเพิ่มเติมเรื่องราวเนื้อหาบางเรื่องบางตอนที่อาจจะไม่ได้บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์ขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน คัมภีร์อรรถกถาก็มิได้มีเฉพาะคำอธิบายศัพท์ วลี หรือประโยคต่างๆ พระไตรปิฎกเท่านั้น แต่ท่านอรรถกถาจารย์ทั้งหลายยังได้แสดงทรรศนะทางธรรมและอื่นๆ ของท่านมากบ้างน้อยบ้างไว้ในคัมภีร์นั้นๆ ด้วย

ฉะนั้น คัมภีร์อรรถกถาจึงเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญรองลงมาจากพระไตรปิฎก และใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงกันอย่างแพร่หลายในการศึกษาพระพุทธศาสนาเช่น ในอรรถกถาชาดก “ชาดกในพระไตรปิฎกนั้นเป็นตัวแก่นของชาดก ได้แก่ พุทธพจน์ และคำโต้ตอบกันก็เป็นพุทธพจน์ ไม่มีเรื่องเล่าประกอบเหมือนในอรรถกถาชาดก”⁴ ชาดกในพระไตรปิฎกจำต้องอาศัยอรรถกถาเพื่ออธิบายเนื้อเรื่องของชาดกให้สมบูรณ์มีรายละเอียดและเพิ่มสุนทรียะในการอ่านเพื่อทำความเข้าใจในหลักธรรมที่สอดแทรกมากับเรื่องได้มากขึ้นในหมู่พุทธศาสนิกชน “อรรถกถาดังกล่าวข้างต้นนี้ เรียกว่า อรรถกถาชาดก เชื่อกันว่าเป็นผลงานของพระพุทธโฆสาจารย์ที่แต่งตามคำอาราธนาของพระอัทธทาสี พระพุทธมิตตะและพระพุทธปิยะ”⁵

ทรรศนะของผู้ศึกษาคัมภีร์อรรถกถา มี 2 ทรรศนะคือ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ดังท่านพระอาจารย์ คึกฤทธิ์ โสตถิผโล ได้ให้สัมภาษณ์ในรายการ “ขยายข่าว” มีใจความว่า “ท่านฟังคำของพระพุทธเจ้าอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น”⁶ และได้อ้างพระสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภตกาพย์ กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยางค์อันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่คนควรศึกษาเล่าเรียน”⁷

พระพุทธเจ้าไม่ทรงห้ามอรรถกถาเสียทีเดียว เห็นได้จากพระสูตรที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงไว้ในอรรถกถาพระสูตรว่า “ ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อนเลือนหายแห่งพระสัทธรรม 2 อย่างเป็นไฉน? คือ บทพยางค์ชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี ก็ย่อมเป็นอันนำมาไม่ดี 1 อรรถกถาที่นำมาไม่ดี 1 ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อนเลือนหายแห่งพระสัทธรรม ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พ้นเพื่อน ไม่เลือนหายแห่งพระสัทธรรม 2 อย่างเป็นไฉน ?

⁴ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), “ประวัติ พัฒนาการ และอิทธิพลของพระไตรปิฎก”, พุทธจักร, ปีที่ 46 ฉบับที่ 9 (กันยายน 2535): 7 – 8.

⁵ อ้างจาก บรรจบ บรรณรุจิ, “ผลงานของพระพุทธโฆสะและพระเถรจารย์ร่วมสมัย: ศึกษาเฉพาะกรณีที่ศึกษาในเมืองไทย”, ในรวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 75.

⁶ อ้างจาก พระอาจารย์ คึกฤทธิ์ โสตถิผโล, ให้สัมภาษณ์ในรายการ “ขยายข่าว”, 20 สิงหาคม พ.ศ. 2557, (นาทีกี่ 17.45).

⁷ ทุก.อ. 20/92/292 อ้างจาก พระอาจารย์ คึกฤทธิ์ โสตถิผโล, ให้สัมภาษณ์ในรายการ “ขยายข่าว”, 20 สิงหาคม พ.ศ. 2557, (นาทีกี่ 14.40).

คือบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี 1 อรรถที่นำมาดี 1 แม้เนื้อความแห่งบทพยัญชนะที่ตั้งไว้ดีแล้วก็ย่อมเป็นอันนำมาดี
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 2 อย่างนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเือน ไม่เลือนหายแห่งสังขารธรรม”⁸

และพระสูตรที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพวกที่คัดค้านอรรถและธรรมโดยสูตรซึ่งตนเรียนไว้ไม่ดี
ด้วยพยัญชนะปฏิรูปนั้น ชื่อว่าปฏิบัติแล้วเพื่อมิใช่ประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุนั้นยังจะประสบบาปเป็นอันมาก และทั้งชื่อว่า ทำสังขารธรรมนี้ให้อันตรธานไปอีกด้วย ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุพวกที่อนุโลมอรรถและธรรมโดยสูตรซึ่งตนเรียนได้ดีด้วยพยัญชนะปฏิรูปนั้นชื่อว่าปฏิบัติแล้ว
เพื่อประโยชน์ของชนมาก เพื่อความสุขของชนมาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุข
แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุพวกนั้นประสบนุญเป็นอันมาก ทั้งชื่อว่า ดำรงสังขารธรรม
นี้ไว้อีกด้วย”⁹

พระพุทธทวณะว่าโดยสภาพแห่งธรรมแล้ว เป็นธรรมที่ลึกซึ่งรู้ได้ยาก ดังปรากฏพุทธดำรัสว่า
“อริคโต โข มายาย ฐมโม คมภิโร ทุททโส ทุณฺโฬ โส สนโต ปณฺโฑ อตถกาวจโร นิปุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย ธรรม
ที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ่ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิตจึง
จะรู้ได้”¹⁰ พระอรรถกถาจารย์ผู้รู้พุทธาธิบายทั้งโดยอรรถและพยัญชนะแห่ง พระพุทธทวณะ ได้ อรรถาธิบาย
พระพุทธทวณะที่เป็นบาลีพระไตรปิฎกส่วนที่ยากต่อการเข้าใจให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้นสำหรับผู้ศึกษา จึงเกิด
ลำดับคัมภีร์อธิบายลดหลั่นกันลงมาตามลำดับชั้น จัดเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ
พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ทีปนี ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สหทวิเสส¹¹

ดังนั้น ด้วยความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวมา ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นใน
การศึกษาประมวลองค์ความรู้คัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก และเลือกบทเนื้อหาในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์
อรรถกถา เพื่อกำหนดเป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษาวิเคราะห์หาความสำคัญมากำหนดเป็นประเด็นปัญหา
โดยอาศัยสาระสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์
อันจะเป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาของผู้ศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพรรณนาเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎกตามจารีต

พระพุทธศาสนาเถรวาท

3. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

⁸ อ.เอก – ฤก. (ไทย) 33/266/303.

⁹ อ.เอก-ฤก. (ไทย) 33/286/356.

¹⁰ วิ.มท. (ไทย) 4/7/11.

¹¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 1 – 25.

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก ใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Document Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อรรถกถา 3 ท่าน เพื่อรวบรวมข้อมูลในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก
2. ศึกษารวบรวมประมวลความรู้คัมภีร์อรรถกถาในพระไตรปิฎกที่แสดงสาระสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อจารีตพระพุทธศาสนาเถรวาท
3. คัดเลือกเนื้อหาหมวดวิเคราะหฺ์ ตำรา คัมภีร์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอรรถกถา เป็นตัวอย่างประเด็นในการวิเคราะห์เนื้อหา ความหมาย และความสำคัญ ตามลักษณะของกรอบการวิเคราะห์
4. นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบความถูกต้อง ประเมินความสมบูรณ์ของถ้อยคำและเนื้อหา
5. ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ จัดพิมพ์เข้ารูปเล่ม และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องความโลภในพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาพระไตรปิฎกเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎกตามจารีตพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

1. พระไตรปิฎกเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

ความหมาย คัมภีร์อรรถกถา หมายถึง “คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก หรือเครื่องบอกความหมาย” อรรถ หมายถึง เนื้อความ ความหมาย กถา หมายถึง ถ้อยคำ คำกล่าวคำอธิบาย จำแนกได้ 2 อย่าง คือ อรรถกถาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอง 1 อรรถกถาที่พระมหาเถระทั้งหลายได้อธิบาย 1 โดยการอธิบายทั้งคำศัพท์ อธิบายความหมายรวมทั้งขยายความพระไตรปิฎก พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผล เพื่อช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจพระไตรปิฎกชัดเจนยิ่งขึ้น คัมภีร์อรรถกถาภาษามคธขึ้นโดยพระมหาเถระหลายรูป มีพระพุทธโฆษาจารย์ และพระพุทธทศตเถระ เป็นต้น เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก

ความเป็นมา พระพุทธโฆษาจารย์ได้รายงานว่าคัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่มีอยู่เดิมตั้งแต่ปฐมสังคายนาในสมัยตติยสังคายนา รักษาให้คงอยู่ในรูปเดิมด้วยการสวดท่องจำ การจารึกอรรถกถาน่าจะมีแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาลเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก คัมภีร์เหล่านี้มาสู่ประเทศศรีลังกา และได้แปลเป็นภาษาสิงหล สมัยต่อมาเหตุการณ์ในอินเดียได้เปลี่ยนแปลงไป นิกายฝ่ายมหายานรุ่งเรืองการรณาคัมภีร์ได้ใช้ภาษาสันสกฤต ส่วนนิกายเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลีได้เสื่อมลง คัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ นั้นได้สูญหายไปเป็นจำนวนมากที่มีอยู่น่าจะไม่สมบูรณ์ ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 5 ท่านพระเรวตะซึ่งเป็นพระเถระที่สำคัญของนิกายเถรวาทในสมัยนั้น จึงได้แนะนำให้พระพุทธโฆษาจารย์ผู้เป็นศิษย์ของท่านเดินทางมายังประเทศศรีลังกา เพื่อแปลอรรถกถาสู่ภาษามคธอันเป็นภาษาหลักของคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท คัมภีร์อรรถกถาของพระไตรปิฎกจึงมี 2 ประเภท คือ อรรถกถาภาษาสิงหลโบราณ (ต้นฉบับอันตรธานหมดแล้ว) 1 อรรถกถาสมัยพระพุทธโฆษาจารย์และพระอรรถกถาจารย์อื่น 1

การจัดลำดับชั้นคัมภีร์ “คัมภีร์” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง “หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาหรือโหราศาสตร์เป็นต้น” แบ่งเป็น คัมภีร์ดั้งเดิมคือบาลี 1 คัมภีร์อรรถกถา 1 คัมภีร์ฎีกา 1 คัมภีร์อนุฎีกา 1 คัมภีร์อื่นๆ 1 อรรถกถาคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อรรถกถาว่าตามลักษณะผู้อธิบายหรือผู้แต่ง อรรถกถาสัมัยพุทธกาล เรียกว่า มหาอรรถกถา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ พุทธสังวัณณิตะ 1 อนุพุทธสังวัณณิตะ 1 อรรถกถาแบ่งตามประเภทของภาษา รักษาสืบทอดกันมา มี 2 ประเภท คือ มคธอรรถกถา 1 สิงหลอรรถกถา 1 อรรถกถาตามยุคสมัยสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ โบราณอรรถกถา 1 อภินวอรรถกถา 1 วิถารอรรถกถา 1

การจัดหมวดหมู่ พระไตรปิฎกประกอบด้วยเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ พระวินัยปิฎก 1 พระสุตตันตปิฎก 1 พระอภิธรรมปิฎก 1 คัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก คำสอนหรือพุทธพจน์ส่วนใดที่ยาก ต้องการคำอธิบายเพิ่มเติมนอกจากทูลถามจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้วก็มีพระสาวกชี้แจงช่วยตอบข้อสงสัย คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญก็ได้รับการทรงจำถ่ายทอดต่อกันมาจากสาวกรุ่นก่อนสู่สาวกรุ่นหลัง ต่อมาเมื่อมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกแล้ว คำชี้แจงอธิบายเหล่านั้นก็เป็นระบบระเบียบและมีลำดับไปตามพระไตรปิฎกด้วย คำอธิบายพุทธพจน์หรือหลักพระธรรมวินัย หรือคำอธิบายความในพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า อรรถกถา เมื่อมีการทรงจำถ่ายทอดพระไตรปิฎก ก็มีการทรงจำถ่ายทอดอรรถกถาประกอบควบคู่มาด้วย อรรถกถาสายพระวินัยปิฎก แบ่งเป็น สมันตปาสาทิกา กังขาวิตรณ อรรถกถาสายพระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น สมุญจกวลลสินี ปปัญจสูทนี สารัตถปกาสินี มโนรธปุรณิ ปรมัตถโชติกา ชาตกัฎฐกถา ปทกัฎฐกถา อรรถกถาสายพระอภิธรรมปิฎก แบ่งเป็น อัฐกบาลินี สัมโมหวิโนทนี ปรมัตถทีปนี ส่วนคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพระไตรปิฎก ที่พระพุทธโฆสจารย์ไม่ได้รจนาที่หาหลักฐานได้ คือ ปรมัตถทีปนี สัทธัมมปกาสินี

สาระสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก คัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์รจนาขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของสาระสำคัญในพระไตรปิฎก เฉพาะคัมภีร์อรรถกถาพระวินัย ซึ่งมีชื่อคัมภีร์และประเภทคัมภีร์ แบ่งเป็น สมันตปาสาทิกา กังขาวิตรณอัฐกถา วินยสังกัฎฐกถา วินยวินิจจยะ อุตตรวินิจจยะ ขุททลสิกขา มูลสิกขา

สาระสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก สุตตันตปิฎก หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยพระสูตรเป็นประมวลพระพุทธรพจน์หมวดพระสูตร ประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่าง ๆ ที่ตรัสให้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส มีบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา คัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับพระสุตตันตปิฎก สมุญจกวลลสินี ปปัญจสูทนี สารัตถปกาสินี มโนรธปุรณิ ปรมัตถโชติกา ธรรมปทกัฎฐกถา (ปรมัตถโชติกา) ปรมัตถทีปนี ชาตกัฎฐกถา สัทธัมมปทกัฎฐกถา สัทธัมมปกาสินี วิสุททกวลลสินี มรุตตวลลสินี เป็นต้น

สาระสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมฝ่ายเถรวาทที่รจนาโดยพระอรรถกถาจารย์ คือ พระพุทธโฆสมหาเถระ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 แบ่งเป็น อัฐกบาลินี (อรรถกถาอธิบายพระบาลีธัมมสังคินี) สัมโมหวิโนทนี (อรรถกถาอธิบายพระบาลีวิภังค์) และปัญจปกรณ (อรรถกถาอธิบายพระบาลีอภิธรรม 5 คัมภีร์นอกนี้)

ทรงชนะจากการศึกษาทรงชนะที่มีต่ออรรถกถานั้นพบว่าโดยรวมแล้วมีความเชื่อถือในคัมภีร์อรรถกถา เห็นความสำคัญและคุณประโยชน์ในคัมภีร์อรรถกถา และแต่ละท่านได้ให้แนวคิดต่อคัมภีร์อรรถกถาเพิ่มเติมช่วยให้เห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของคัมภีร์อรรถกถาได้มากยิ่งขึ้น

2. เพื่อศึกษาความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎกตามจารีตพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสำคัญของอรรถกถา อรรถกถาแรกก็คือพุทธพจน์หรือพุทธวจนะซึ่งมาจากพระพุทธเจ้านั่นเอง พระสงฆ์ก็เก็บสะสมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อพระสาวกผู้ใหญ่อธิบายขยายความแก่ศิษย์ของท่าน ได้รับความนับถือเป็นหลักก็เป็นอรรถกถาเก็บสะสมเพิ่มขึ้นมา ๆ อรรถกถา จึงเป็นคำไขความอธิบาย อยู่คู่เคียงมากับพระธรรมวินัยอันเป็นตัวหลักคำสอนที่มาเป็นพระไตรปิฎก เมื่อสังคายนาพระธรรมวินัยตั้งแต่แรก ก็คือประมวลอรรถกถาที่นับถือใช้กันมานานามาสอบทานตกลงให้เป็นที่ยอมรับเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียว เป็นเครื่องประกอบหรือเป็นคู่มือคู่เคียงไว้ด้วย อรรถกถาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือศึกษาพระไตรปิฎกสืบกันมา

ความสำคัญของอรรถกถาต่อการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล หรือหลังจากนั้นเป็นที่ประมวลความรู้ข้อคิดเห็นด้านธรรมะ และเป็นที่ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับพระประวัติของพระพุทธเจ้าซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในพระไตรปิฎกที่เปลี่ยนแปลงแตกความคิดไปในสมัยหลังเข้ามาไว้ด้วยกัน รวมอยู่ในนิทานกถา ในชาตกัฎฐกถา ในพุทธวงศ์ สมันตปาสาทิกา การสร้างอุดมคติเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ปรากฏรายละเอียดในอรรถกถา ในพุทธวงศ์อรรถกถา ส่วนเถรอรรถกถา เถรีอรรถกถา และในมนโธปฐก เป็นที่ประมวลประวัติของพระสาวกทั้งส่วนที่เป็นอดีตชาติ และเรื่องราวของท่านในสมัยพุทธกาล ความหมาย และลักษณะของนวัคคตฤศาสนในสมัยพุทธกาลมีอธิบายอย่างละเอียดในอรรถกถา เรื่องราวของพราหมณ์ และผู้นับถือศาสนา หรือมีความเชื่อทางอื่นในสมัยพุทธกาล รวมถึงเรื่องราวของการแตกแยกของสงฆ์ในพุทธศาสนาหลังสมัยพุทธกาลเป็น 18 สาขา หลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชอีก 6 สาขา มีการกล่าวแจกแจงในกถาวัตถุปรณญูฎกถา รวมทั้งเรื่องราวของศาสนา และความเชื่อของคนกลุ่มอื่นนอกพุทธศาสนาในสมัยหลังด้วย

อรรถกถามีความสำคัญต่อการศึกษาพระวินัย พระสูตรตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก โดยยกได้ ยกตารางแสดงตัวอย่างในการอธิบาย อรรถกถากับการรักษาพุทธพจน์ ผู้ที่คอยรักษาทรงจำเนื้อหาหลักธรรมนั้นไว้ได้แก่พระสาวกของพระพุทธองค์เอง หลักฐานที่แสดงการทรงจำเนื้อหาหลักธรรมนั้นไว้อย่างเป็นหมวดหมู่ ถ้าไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ดังนั้น ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ได้มีการริเริ่ม ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์เรียกว่า การสังคายนา คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผนเดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลักและทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างดีด้วยกัน ภายหลังพุทธกาลมีวิธีการรักษาสืบทอดพระไตรปิฎกโดยมุขปาฐะ ตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งที่ 1 มาจนถึงสังคายนาครั้งที่ 3 หลังจากนั้นจึงมีการจารึกหรือบันทึกธรรมวินัยลงไปในลาน

ความสำคัญของอรรถกถากับการตีความหลักคำสอน ลักษณะสำคัญของอรรถกถา คือ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในพระไตรปิฎกโดยตรง หมายความว่า พระไตรปิฎกแต่ละสูตรแต่ละส่วนแต่ละตอนแต่ละเรื่อง ก็มีอรรถกถาที่อธิบายจำเพาะสูตรจำเพาะส่วนตอนหรือเรื่องนั้น ๆ และอธิบายตามลำดับไป โดยอธิบายทั้งคำศัพท์หรือถ้อยคำอธิบายข้อความ ชี้แจงความหมาย ขยายความหลักธรรมหลักวินัย และเล่าเรื่องประกอบ ตลอดจนแสดงเหตุปัจจัยแวดล้อมหรือความเป็นมาของการที่พระพุทธเจ้าจะตรัสพุทธพจน์นั้น ๆ หรือเกิดเรื่องราวนั้น ๆ ขึ้น พร้อมทั้งเชื่อมโยงประมวลความเป็นมาเป็นไปต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เข้าใจพุทธพจน์หรือเรื่องราวในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น

ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาตามจารีตพระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กับอรรถกถาที่เกี่ยวกับจารีตพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังจะเห็นได้จากการมีอิทธิพลจากหลักคำสอนจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล และสมัยก่อนหน้านั้น ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เรื่องราวดังกล่าวส่งผลต่อวิถีชีวิต ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว จนถึงระดับสังคม รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ที่จำเป็นต้องปฏิบัติในสังคม เช่น การทำบุญ การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ประเพณีตักบาตรเทโว ประเพณีเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ความสำคัญของอรรถกถาในพุทธวิธีการสอน พุทธวิธีการสอนในคัมภีร์อรรถกถา พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งในรูปของกลุ่มและในรูปของการสอนแบบตัวต่อตัว เมื่อพระภิกษุประชุมตั้งวงสนทนากันพระองค์จะเสด็จไปร่วมสนทนาธรรมเรื่องที่สนทนากัน ทรงสดับการวิพากษ์การแสดงความคิดเห็นของที่ประชุมแล้วทรงตะล่อมเข้าสู่ประเด็น จะสอนในลักษณะใดก็ตามทรงเน้นความสำคัญของผู้เรียนที่มีไม่น้อยกว่าความสำคัญของผู้สอน ผู้สอนต้องมีความรู้และคุณสมบัติที่ดีและเหมาะสม ผู้เรียนต้องมีความพร้อม มีบทบาทร่วมกับผู้สอน ผู้สอนต้องเข้าใจถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติภาษาและจิตหรือนิสัยของผู้เรียน ปรับแนวการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

ความสำคัญของอรรถกถากับศิลปวัฒนธรรม เห็นได้จากการสร้างศาสนสถาน เช่น การสร้างวัด การสร้างศาลาที่พักอาศัยแก่สาธุชน การสร้างเจดีย์ ในประเทศไทยมีการสร้างเจดีย์ในที่ต่าง ๆ สังฆสถาน อิทธิพลต่องานทางด้านพุทธศิลป์ งานทางด้านประติมากรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น งานด้านพุทธจิตรกรรม เช่นภาพวาดฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจำลองสถานที่ตามที่ปรากฏในตัวอย่างเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาไว้ในสถานที่ต่าง ๆ อีกด้วย

ความสำคัญของอรรถกถากับประเพณีและพิธีกรรมได้รับอิทธิพลมาจากทางคัมภีร์อรรถกถา ธรรมเนียมเป็นส่วนใหญ่ และมักได้รับการสืบทอดปฏิบัติมาอย่างยาวนานจวบจนกระทั่งปัจจุบัน มีปรากฏในเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมเนียม และได้รับการปฏิบัติสืบเนื่องมาโดยตลอด เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น การปลุกฝังจิตสำนึกเหล่านี้เป็นการสร้างความดีงาม แสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นต่อธรรมเนียมปฏิบัติที่ได้ผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน

ความสำคัญของอรรถกถาต่ออิทธิพลของคนในสังคมอิทธิพลคำสอนต่อวิถีชีวิตที่ปรากฏหลักคำสอนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมเนียม ตามเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลในระดับต่าง ๆ สามารถเป็นบทเรียนต่อการดำเนินชีวิตทางสังคม อิทธิพลต่อวิถีชีวิตเฉพาะปัจเจกบุคคล การปลุกฝังจิตสำนึกที่ดีในตัวบุคคล การขอขมาลาโทษและการให้อภัยกัน วัตรปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ เรื่องการให้ผลของกรรม เป็นต้น อิทธิพลต่อวิถีชีวิตระดับสังคมมีการปลุกฝังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ในพระสูตรนั้นนิทานชาดกได้เป็นแรงบันดาลใจให้จิตรกร และประติมากร ได้สร้างสรรค์งานทางด้านศิลปะ จิตรกรรม ประติมากรรม ตามหลักฐานที่ปรากฏมา

ความสำคัญของอรรถกถากับการปฏิบัติตนของคนในสังคม เกี่ยวกับมารยาทและธรรมเนียมปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เช่น การเข้าหาบุคคลสำคัญ การบูชาพระพุทธเจ้า การสัรรวมระวิง เป็นต้น ในประเทศไทยมีการนำคัมภีร์อรรถกถามาใช้เป็นหลักสูตรสำหรับการศึกษาภาษาบาลีของพระภิกษุสามเณร เช่น อรรถกถาพระธรรมบท (ธัมมปทฎฎกถา) ภาคที่ 1 - 8 และ อรรถกถาพระวินัย (สมันตปาสาทิกา) เป็นต้น

3. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก

อรรถกถามีคุณค่าประโยชน์อยู่ร่วมกับพระไตรปิฎกทำให้รู้จักพระไตรปิฎกพอที่จะมองเห็นได้ชัดเป็นอย่างน้อยว่าพระไตรปิฎกบาลี ที่เป็นเนื้อตัวจริงต้นเดิมนั้น จำเป็นต้องเข้าใจถึง และจะต้องรักษาไว้ให้มั่นคงยืนตัวเป็นหลักตลอดไปอรรถกถา อันเสมือนสะพานเหมือนบันไดที่ช่วยให้ก้าวเข้าไปถึงพระไตรปิฎกบาลี เป็นอุปกรณ์ที่ไม่อาจขาดไป ละทิ้งไม่ได้พระไตรปิฎกภาษาไทยช่วยทอดสะพานตั้งบันไดของอรรถกถาให้เราก้าวไต่ไปให้ถึงพระไตรปิฎกตัวจริงที่เป็นบาลีไม่ใช่เป็นตัวสะพาน ไม่ใช่เป็นตัวบันได ที่จะแทนที่ให้ทิ้งอรรถกถาไปได้

ในพระวินัยปิฎก อรรถกถานั้นสำคัญในการอธิบายพระวินัยปิฎก โดยยกตัวอย่างพระวินัยข้อนิสสัคคียปาจิตติยข้อที่ว่า “อนึ่ง ภิกษุใด รับกัถี ให้รับกัถี ซึ่งทองเงิน หรือยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้ เป็นนิสสัคคียปาจิตติย” จากอาบัตินิสสัคคียปาจิตติยที่ยกมาจะเห็นว่าในส่วน “การยินดีเงินทองที่เขาเก็บไว้” ในอรรถาธิบาย ท่านก็กล่าวว่า “แม้ไม่ห้ามด้วยกายและวาจา เป็นผู้มิจิตบริสุทธิ์ ไม่นินดี ด้วยคิดว่า นี่ไม่ควรแก่เรา ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน”

ในพระสุตตันตปิฎก อรรถกถานั้นสำคัญในการอธิบายพระสุตตันตปิฎก โดยยกตัวอย่างในอรรถกถาสังคาลกสูตรได้อธิบายเรื่อง อบายมุข 6 ในเรื่องของสุรา สุรา 5 ชนิด แบ่งเป็นของดอง 5 ชนิด การอธิบายและขยายความโดยอรรถกถาพระสูตรนี้เป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนผู้รักาศิลได้เป็นอย่างดี

ในพระอภิธรรมปิฎก อรรถกถานั้นสำคัญในการอธิบายพระวินัยปิฎก โดยยกตัวอย่าง อุกุศลกรรมบท ที่เกี่ยวเนื่องกับศีล 5 ปาณาติบาต (การยั้งสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป) มีองค์ประกอบ 5 อย่าง ปาณาติบาต มีปโยคะ (การประกอบการ) 6 อย่าง, อทินนาทาน (การถือเอาสิ่งของที่เขาเจ้าของไม่ให้) มีองค์ประกอบ 5 อย่าง อทินนาทานนั้นมีปโยคะ 6 อย่างเหมือนปาณาติบาต และมีความเป็นไปด้วยอำนาจแห่งอาหาร (การขโมย) 5 อย่าง กาเมสุมิฉาจาร (เจตนาเป็นเหตุก้าวล่วงฐานะที่ไม่ควรเกี่ยวข้องที่เป็นไปทางกายทวารโดยประสงค์เมถุน) อรรถกถานั้นท่านอธิบายถึงหญิง 20 จำพวกที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง มิฉาจารนั้นมีองค์ประกอบ 4 อย่าง มุสาวาท (ความพยายามทางวาจา หรือความพยายามทางกาย อันทำลายประโยชน์ของบุคคลผู้มุ่งกล่าวให้คลาดเคลื่อน) มีองค์ประกอบ 4 อย่าง การอธิบายและขยายความโดยอรรถกถาพระอภิธรรมนี้เป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนผู้รักาศิลได้เป็นอย่างดี

การตีความหลักคำสอน อรรถกถานั้นสำคัญต่อการตีความหลักคำสอน โดยยกตัวอย่าง พระวินัย 150 ข้อ ในพระบาลีว่า “สาธิกมัท ภนเต ทิยพุณณิกขาบทสत् อนวทุพพมาส อทุเทส อาคจจติ” แปลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ สิกขาบท 150 นี้ ย่อมมาสู่อุเทศ การสวด ทุกกึ่งเดือน โดยยกศัพท์ “สาธิก” คือ “สห+อธิก” แปลว่า พร้อมด้วยส่วนที่เกิน มีข้อที่มากขึ้นไป หรือมีเศษ มาพิจารณาได้คำแปลว่า “สิกขาบท 150 กับทั้งที่เกินออกไป นี้” หรือแปลสั้น ๆ ว่า “สิกขาบท 150 มีเศษ นี้” อรรถกถาได้อธิบายความเพิ่มเติมว่า “ที่ตรัสไว้ดังนี้ ทรงหมายถึงสิกขาบทที่ได้ทรงบัญญัติแล้วในเวลา (ที่พระวัชชีบุตรทูลถาม) นั้น” และฎีกาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “พุทธพจน์นี้ ตรัสตามจำนวนสิกขาบทที่ได้ทรงบัญญัติแล้วในเวลาที่ยังแสดงพระสูตรนั้น แต่หลังจากนั้น มีสิกขาบท 200 มีเศษ” ดังนั้นการตีความในภาษาบาลีหรือในพระไตรปิฎกนั้นบางประเด็นอาจทำให้เป็นเรื่องที่เข้าใจคลาดเคลื่อนและทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิด จำเป็นต้องใช้อรรถกถาและฎีกามาอธิบายเพิ่มเติมเพื่อช่วยพิจารณาตัดสินความหมายของคำหรือประโยคนั้น ๆ ให้ถูกต้องอย่างแท้จริง เพื่อเป็นการช่วยรักษาพระพุทธศาสนา และเพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์

ในพระไตรปิฎก อรรถกถานั้นไม่ได้แปลศัพท์อย่างเดียว หรือนิยามความหมายดังได้กล่าวมา ซึ่งเป็นหน้าที่พื้นฐาน แต่อรรถกถานั้นทั้งแปลคำ และอธิบายความ คือมีงานหลัก 2 ชั้น งานจำพวกไขขยายความ (แก้รรถ) นั้น ไม่ใช่เป็นการแต่งเรื่องขึ้นใหม่ แต่เป็นงานรวบรวมประมวลมาบอก เป็นการเรียบเรียงหรือประมวลสาระมาบอกเล่าอย่างเป็นระเบียบระบบ เหมือนดิกชันนารี หรือพจนานุกรม บาลีในพระไตรปิฎก บางประเด็นเข้าใจคลาดเคลื่อนและมีความเข้าใจผิด จำเป็นต้องใช้อรรถกถาและฎีกามาอธิบายเพิ่มเติมเพื่อช่วยพิจารณาตัดสินความหมายของคำหรือประโยคนั้น ๆ ให้ถูกต้องอย่างแท้จริง โดยอธิบายตามลำดับทั้งคำศัพท์ หรือถ้อยคำอธิบายข้อความ ชี้แจงความหมาย ขยายความหลักธรรม หลักวินัย และเล่าเรื่องประกอบตลอดจนแสดงเหตุปัจจัยแวดล้อมหรือความเป็นมาของพุทธพจน์นั้น ๆ เรื่องราวนั้น ๆ พร้อมทั้งเชื่อมโยงประมวลความเป็นมาเป็นไปต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เข้าใจเรื่องราวในพระไตรปิฎกชัดเจนขึ้น อรรถกถาจึงเป็นที่เก็บรักษาคำอธิบายพระไตรปิฎกตัวจริงของเดิมที่สุดไว้เท่าที่เป็นไปได้

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ระดับ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ฎีกา พร้อมทั้งปกรณ์วิเสส หรือสัททวิเสส กล่าวคือศึกษาโดยเทียบสูตร (พระไตรปิฎก) สุตตันตปิฎก (อรรถกถา) และอาจริยวาท (ฎีกา) การศึกษาให้ครบนี้จะก่อให้เกิดวิจรรณญาณแก่ผู้ศึกษาโดยการเทียบเคียงกับคัมภีร์ทั้ง 3 ระดับแล้ว พบว่าตรงกัน ลงกัน สมกัน ไม่ขัดกัน ก็ถือว่า เรื่องนั้นเป็นจริง ถูกต้องตามพระพุทธพจน์แน่นอน ถ้าไม่ตรงกัน ไม่ลงกัน ไม่สมกัน มีข้อขัดแย้งกัน ก็ถือว่า เรื่องนั้นไม่จริง ไม่ถูกต้องตามพระพุทธพจน์แน่นอน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

ในการศึกษาวิเคราะห์พระไตรปิฎกโดยอาศัยคัมภีร์อรรถกถาโดยการยกบทบาลีในพระไตรปิฎกมาวิเคราะห์บางประเด็นโดยอาศัยอรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก โดยเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของอรรถกถา ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะประเด็นเท่านั้น ผู้ที่จะนำข้อมูลหรือผลการศึกษาไปอ้างอิง ควรศึกษาทั้งในอรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกเพิ่มเติม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก” ครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ยังมีประเด็นที่ควรนำมาวิจัย เป็นต้นว่า

2.1 ศึกษาเรื่องความสำคัญของลำดับชั้นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาต่อการศึกษานักเรียน เพราะเห็นว่า ลำดับชั้นของคัมภีร์ในพระไตรปิฎกมีผลต่อการสื่อความรู้ที่เหมาะสมต่อการศึกษานักเรียน

2.2 ศึกษาเรื่องวิเคราะห์ความสำคัญของอาจริยวาทที่มีต่อการศึกษาพระไตรปิฎก” เพราะเห็นว่า คัมภีร์ที่อยู่ในอาจริยวาทนั้น เป็นคัมภีร์ที่สำคัญในการใช้อธิบายคัมภีร์อรรถกถา และสามารถอธิบายความเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551.
- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค 1, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), “ประวัติ พัฒนาการ และอิทธิพลของพระไตรปิฎก”, พุทธจักร, ปีที่ 46 ฉบับที่ 9 กันยายน 2535.
- บรรจบ บรรณรุจิ, “ผลงานของพระพุทธโฆษาและพระเถรจารย์ร่วมสมัย: ศึกษาเฉพาะกรณีที่ศึกษาในเมืองไทย”, ในรวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.
- พระอาจารย์ คีฤทธิ์ โสตุถิโส, ให้สัมภาษณ์ในรายการ “ขยายข่าว”, 20 สิงหาคม พ.ศ. 2557.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.